

Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Distr.: Begrenset
29. august 2017

Original: Engelsk
Kun engelsk, russisk og spansk

Komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

18. sesjon

14.–31. august 2017

Sak 8 på den foreløpige dagsorden

Generelle kommentarer

Generell kommentar til artikkel 19: Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet

I. Innledning

1. Mennesker med nedsatt funksjonsevne har gjennom historien blitt nektet personlig valgfrihet og kontroll på alle områder i livet. For mange har formodningen vært at de ikke kan ha et selvstendig liv i den delen av samfunnet de selv ønsker. Støtten er utilgjengelig eller knyttet til en bestemt boform, og infrastrukturen i samfunnet er ikke universelt utformet. Ressurser blir investert i institusjoner i stedet for å legge til rette for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne ha et selvstendig liv i samfunnet. Dette har ført til at mennesker med nedsatt funksjonsevne har blitt forlatt, har vært avhengige av familien og har blitt institusjonalisert, isolert og segregert.

2. Artikkel 19 i konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne gir alle mennesker med nedsatt funksjonsevne samme rett som andre til å leve et selvstendig liv og være en del av samfunnet, med frihet til å velge og ha kontroll over eget liv. Grunnlaget er det grunnleggende menneskerettighetsprinsippet om at alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter, og at alt liv er av samme verdi.

3. Artikkel 19 understreker at mennesker med nedsatt funksjonsevne er rettssubjekter og rettighetshavere. De generelle prinsippene i konvensjonen (artikkel 3), spesielt respekten for menneskers iboende verdighet, individuelle selvstendighet med rett til å treffe egne valg, og uavhengighet (artikkel 3 a), samt fullgod og effektiv deltakelse og inkludering i samfunnet (artikkel 3 c), er grunnlaget for rettigheten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Andre prinsipper nedfelt i konvensjonen er også nødvendige for å kunne tolke og anvende artikkel 19.

4. Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, er tanker som først ble hevdet av mennesker med nedsatt funksjonsevne som tok kontroll over måten de ønsket å leve på ved å skape myndiggjørende støtteformer som personlig bistand og ved å stille krav om at offentlige anlegg skal oppfylle kravene universell utforming.

5. I fortalen til konvensjonen erkjenner konvensjonspartene at mange mennesker med nedsatt funksjonsevne lever i fattigdom, og understreker viktigheten av å håndtere konsekvensene av fattigdom. Kostnaden ved sosial ekskludering er høy ettersom den opprettholder avhengighet og dermed krenker enkeltmenneskets friheter. Sosial ekskludering kan også føre til stigma, segregering og diskriminering, som igjen kan føre til vold, utnyttelse og misbruk, i tillegg til at negative stereotype oppfatninger blir matet inn i en marginaliseringsssyklus mot mennesker med nedsatt funksjonsevne. Retningslinjer og

konkrete handlingsplaner for sosial inkludering av mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder gjennom å fremme deres rett til et selvstendig liv (artikkel 19), utgjør en kostnadseffektiv måte å sikre utøvelse av rettigheter, bærekraftig utvikling og fattigdomsbekjempelse.

6. Formålet med denne generelle kommentaren er å hjelpe konvensjonspartene i gjennomføringen av artikkel 19 og oppfyllelsen av deres plikter i henhold til konvensjonen. Det dreier seg primært om plikten til å sikre at enkeltmennesker får muligheten til å utøve retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, men det gjelder også andre bestemmelser. Artikkel 19 spiller en viktig rolle som en av de mest vidtfavnende og sentrale artiklene i konvensjonen og må anses som helt vesentlig for gjennomføringen av konvensjonen og alle dens artikler.

7. Artikkel 19 medfører sivile og politiske så vel som økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og er et eksempel på hvordan alle menneskerettigheter er innbyrdes forbundet, avhengige av hverandre og udelelige. Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet kan kun gjennomføres hvis alle de økonomiske, sivile, sosiale og kulturelle rettighetene som er nedfelt i denne normen, er oppfylt. Internasjonal menneskerettslovgivning pålegger en del forpliktelser som får virkning umiddelbart, og andre som kan gjennomføres gradvis¹. Fullstendig gjennomføring krever også strukturelle endringer som kan måtte innføres litt etter litt, uansett om det er sivile og politiske eller sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter som står på spill.

8. Artikkel 19 gjenspeiler de mange ulike kulturelle tilnærmingene til hvordan mennesker lever, og sikrer at innholdet ikke tilgodeser visse kulturelle normer og verdier framfor andre. Å leve et selvstendig liv og være en del av samfunnet er universelle begreper for menneskers liv, anvendt på mennesker med nedsatt funksjonsevne. Disse begrepene forutsetter valgfrihet og kontroll over beslutninger som påvirker ens eget liv, med størst mulig selvbestemmelsesrett og selvstendighet i samfunnet. Rettigheten må kunne utøves i ulike økonomiske, sosiale, kulturelle og politiske sammenhenger. Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet gjelder for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, uavhengig av rase, hudfarge, opphav, kjønn, graviditet og morskap, sivilstand, familie- eller omsorgssituasjon, kjønnsidentitet, seksuell legning, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal, etnisk, urfolks-, eller sosial opprinnelse, migrant-, asylsøker- eller flyktningstatus, tilknytning til et medlem av en nasjonal minoritet, økonomisk status eller formue, helsestatus, genetisk eller annen predisposisjon for medfødt sykdom, alder eller status for øvrig.

9. Rettighetene i artikkel 19 har dype røtter i internasjonal menneskerettslovgivning. I artikkel 29 nr. 1 i Verdenserklæringen om menneskerettighetene understrekes det hvordan menneskets personlige utvikling og det sosiale aspektet ved å være en del av samfunnet henger nøye sammen: "Enhver har plikter overfor samfunnet som alene gjør den frie og fulle utvikling av hans personlighet mulig." Artikkel 19 er tuftet på sivile og politiske, så vel som økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter: Retten til fri bevegelse og retten til fritt å velge bosted (artikkel 12 i FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter), retten til en tilfredsstillende levestandard, herunder tilfredsstillende klær, mat og bolig (artikkel 11 i FNs internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter) og til grunnleggende kommunikasjonsrettigheter er grunnlaget for retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Bevegelsesfrihet og tilfredsstillende levestandard og evnen til å forstå og få

Kommentert [IT1]: Forstår ikke at det skal være «interdependence»

¹ Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (CESCR), Generell kommentar nr. 3 om arten av konvensjonspartenes forpliktelser (konvensjonen artikkel 2 nr. 1), 14. desember 1990, E/1991/23, avsnitt 1–2.

ens egne preferanser, valg og avgjørelser forstått, er nødvendige forutsetninger for menneskeverdet og menneskets frie utvikling.²

10. Konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering av kvinner tar for seg likestilling mellom kvinner og menn og tar sterk avstand fra alle former for diskriminering av kvinner (artikkel 1). Konvensjonen stadfester at kvinner og menn er likestilte i juridiske spørsmål, herunder med hensyn til rettslig handleevne og mulighet til å utøve denne evnen (artikkel 15 nr. 2). Den krever også at konvensjonspartene skal gi de samme rettighetene når det gjelder lover om personers bevegelsesfrihet og frihet til å velge bopel og hjemsted (artikkel 15 nr. 4).

11. I henhold til artikkel 9 nr. 1 i FNs konvensjon om barnets rettigheter skal konvensjonspartene "sikre at et barn ikke blir skilt fra sine foreldre mot deres vilje, unntatt når kompetente myndigheter, som er underlagt rettslig prøving, i samsvar med gjeldende lover og saksbehandlingsregler, beslutter at slik atskillelse er nødvendig av hensyn til barnets beste". Konvensjonspartene skal "yte egnet bistand til foreldre og verger når de utfører sine plikter som barneoppdragere" i henhold til garantien i artikkel 18 nr. 2. I artikkel 20 står det i tillegg at "et barn som midlertidig eller permanent er fratatt sitt familiemiljø, eller som i egen interesse ikke kan tillates å bli værende i et slikt miljø, skal ha rett til særlig beskyttelse og bistand fra staten" (artikkel 20 nr. 1) og "I samsvar med sin nasjonale lovgivning skal partene sikre alternativ omsorg for et slikt barn" (artikkel 20 nr. 2). Det innebærer diskriminering å gi alternativ omsorg på grunn av nedsatt funksjonsevne.

12. Artikkel 23 nr. 1 fastslår videre at alle barn med nedsatt funksjonsevne bør ha et fullverdig og anstendig liv under forhold som sikrer verdighet, fremmer selvstendighet og bidrar til barnets aktive deltakelse i samfunnet. Komiteen for barnets rettigheter har gitt uttrykk for bekymring over det høye antallet barn med nedsatt funksjonsevne som plasseres i institusjoner, og oppfordret konvensjonspartene til å bruke programmer for avinstitusjonalisering for å øke barnas mulighet til å bo med familie, slekt eller i fosterhjem.³

13. Likhet og likebehandling er grunnleggende prinsipper i internasjonal menneskerettighetslovgivning og er nedfelt i alle menneskerettighetskonvensjoner. I sin generelle kommentar nr. 5 understreker Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter at "segregering og isolasjon som forekommer gjennom etablering av sosiale barrierer", regnes som diskriminering. Den understreker også med hensyn til artikkel 11 at rettigheten til en tilfredsstillende levestandard ikke bare forutsetter lik tilgang til tilfredsstillende mat, tilgjengelig bolig og til å få dekket andre grunnleggende materielle behov, men også tilgang til støttetjenester, hjelpemidler og teknologi som helt og fullt respekterer menneskerettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.⁴

14. Artikkel 19 og innholdet i denne generelle kommentaren skal også rettlede og støtte gjennomføringen av New Urban Agenda (Habitat III) og være en vesentlig del av utviklingsagendaen og målene om en bærekraftig utvikling fram mot 2030. Visjonen for New Urban Agenda er byer og bosteder for mennesker der alle personer har like rettigheter og muligheter. Dette skal oppnås ved å fremme inkluderende, rettferdige, trygge, sunne, tilgjengelige, rimelige, robuste og bærekraftige byer og bosteder for mennesker. I forbindelse med artikkel 19 i konvensjonen er bærekraftsmål 10.2, myndiggjøring og sosial,

² Verdenserklæring om menneskerettigheter, artikkel 22; Menneskerettighetskomiteen, Generell kommentar nr. 27, avsnitt 1; Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, generell kommentar nr. 4, avsnitt 7.

³ Komiteen for barnets rettigheter, Generell kommentar nr. 9 (2006) om rettighetene til barn med nedsatt funksjonsevne, CRC/C/GC/9, 27. februar 2007, avsnitt 47

⁴ Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, Generell kommentar nr. 5, avsnitt 15 og 48–49.

økonomisk og politisk inkludering for alle, og 11.1, tilgang til tilfredsstillende, trygge og rimelige boliger og rimelige tjenester for alle, spesielt viktige.

15. Komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne har registrert forbedringer i gjennomføringen av artikkel 19 i løpet av det siste tiåret. Komiteen har imidlertid sett at det ikke er samsvar mellom målene og intensjonen i artikkel 19, og graden av gjennomføring av artikkelen. Noen av barrierene som gjenstår, er:

a) manglende rettslig handleevne, enten gjennom formell lovgivning og praksis eller faktisk, ved at beslutninger om boforhold blir tatt av verger,

b) utilfredsstillende ordninger for sosial støtte og beskyttelse for å sikre et uavhengig liv i samfunnet,

c) utilfredsstillende rettslige rammeverk og budsjettbevilgninger som skal sikre personlig bistand og støtte tilpasset den enkeltes behov,

d) fysisk og regulatorisk institusjonalisering, også når det gjelder barn og tvangsbehandling av ethvert slag,

e) mangel på strategier og planer for avinstitusjonalisering; investeringene i institusjonsmiljøer fortsetter,

f) negative holdninger, stigma og stereotypier som hindrer at mennesker med nedsatt funksjonsevne inkluderes i samfunnet og har tilgang til tilgjengelig bistand,

g) misoppfatninger om retten til et selvstendig liv i samfunnet,

h) mangel på tilgjengelige, akseptable og rimelige tjenester og anlegg som er tilgjengelige og individuelt tilpasset, som transport, helse, skoler, offentlige områder, boliger, teatre, kinoer, varer og tjenester og offentlige bygninger,

i) mangel på tilfredsstillende overvåkingsordninger for å sikre forsvarlig gjennomføring av artikkel 19, inkludert deltakelse fra interesseorganisasjoner for mennesker med nedsatt funksjonsevne,

j) utilstrekkelig alminneliggjøring av funksjonsnedsettelse i budsjettene, og

k) utilstrekkelig desentralisering, som skaper forskjeller mellom kommunene og ulike muligheter til et selvstendig liv i samfunnet i en konvensjonspart.

II. Normativt innhold i artikkel 19

A. Definisjoner

16. I disse generelle kommentarene gjelder følgende definisjoner:

a) **Selvstendig liv:** Å ha et selvstendig liv/å leve selvstendig betyr at enkeltpersoner med nedsatt funksjonsevne gis mulighet til å utøve valgfrihet og kontroll over eget liv og ta alle beslutninger som angår dem selv og deres eget liv. Personlig autonomi og selvbestemmelse er grunnleggende elementer i et selvstendig liv, herunder tilgang til transport, informasjon, kommunikasjon og personlig bistand, bosted, daglige rutiner, vaner, et anstendig arbeid, personlige relasjoner, klær, ernæring, hygiene og helsetjenester, religiøse, kulturelle, seksuelle og reproduktive rettigheter. Disse aktivitetene er knyttet til utviklingen av en persons identitet og personlighet, som hvor vi bor, med hvem, hva vi spiser, om vi liker å sove lenge eller gå sent til sengs, være innendørs eller utendørs, ha duk og stearinlys på bordet, ha kjæledyr eller lytte til musikk. Slike handlinger

og beslutninger utgjør hvem vi er. Et selvstendig liv er en viktig del av enkeltmenneskets selvbestemmelsesrett og frihet og betyr ikke nødvendigvis at man bor alene. Det bør heller ikke tolkes utelukkende som evnen til å gjennomføre daglige gjøremål på egen hånd. Det bør snarere tolkes som friheten til å velge og kontrollere, i tråd med respekten for menneskets iboende verdighet og individuelle selvstendighet i henhold til artikkel 3 bokstav a) i konvensjonen. Selvstendighet som en form for selvbestemmelsesrett betyr at en person med nedsatt funksjonsevne ikke skal være fratatt retten til selv å velge og ha kontroll over sin personlige livsstil og sine daglige gjøremål.

b) **Retten til å være en del av samfunnet:** Retten til å være en del av samfunnet er knyttet til prinsippet om fullgod og effektiv inkludering og deltakelse i samfunnet, som nedfelt blant annet i artikkel 3 bokstav c) i konvensjonen. Det innebærer å ha et fullverdig sosialt liv og tilgang til alle tjenester som tilbys allmennheten, og til støttetjenester som tilbys mennesker med nedsatt funksjonsevne, slik at de kan inkluderes og delta fullt ut på alle livets områder. Disse tjenestene kan blant annet være relatert til boliger, transport, varehandel, utdanning, arbeid, fritidsaktiviteter og alle andre tilbud og tjenester som er åpne for allmennheten, også sosiale medier. Rettigheten omfatter også tilgang til alle former for politisk og kulturelt liv i samfunnet, blant annet offentlige møter, idrettsarrangementer, kulturelle og religiøse festivaler og andre aktiviteter personen med nedsatt funksjonsevne ønsker å delta i.

c) **Boforhold som legger til rette for et selvstendig liv:** Både retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet viser til bomiljøer utenfor boinstitusjoner av enhver art. Det handler ikke "kun" om å bo i en bestemt bygning eller et bestemt miljø; det handler først og fremst om tap av personlig valgfrihet og selvbestemmelse som følge av at personen blir pålagt visse leve- og boforhold. Verken store institusjoner med over hundre beboere eller små bofellesskap med fem til åtte beboere, eller til og med individuelle boliger kan kalles selvstendige boforhold hvis de inneholder andre elementer som definerer institusjon eller institusjonalisering. Selv om institusjonaliserte miljøer kan variere i størrelse, betegnelse og utforming, finnes det visse definerende elementer, som at assistenter deles med andre, og at man har liten eller ingen innflytelse på hvem man skal få bistand fra, isolasjon og segregering fra et selvstendig liv i samfunnet, mangel på kontroll over beslutninger som gjelder dagliglivet, mangel på valgfrihet med hensyn til hvem man skal bo med, rigide rutiner uten hensyn til personlige ønsker og preferanser, identiske aktiviteter på samme sted for en gruppe mennesker som er underlagt en viss autoritet, en paternalistisk tilnærming i tjenestetilbudet, overvåking av boforholdene og vanligvis også et misforhold med tanke på antall personer med nedsatt funksjonsevne som bor i samme miljø. Institusjonaliserte miljøer vil kunne gi mennesker med nedsatt funksjonsevne en viss grad av valgfrihet og kontroll, men vagfirheten er begrenset til visse deler av livet og endrer ikke på institusjonens segregerende karakter. Retningslinjer for avinstitusjonalisering krever derfor at det gjennomføres strukturelle reformer som går lengre enn ren stenging av institusjonelle miljøer. Større eller mindre bofellesskap er spesielt skadelige for barn. For dem finnes det ikke noe alternativ til en oppvekst med en familie. "Familielignende" institusjoner er fortsatt institusjoner og ikke noe alternativ til det å bli tatt vare på av en familie.

d) **Personlig bistand:** Personlig bistand viser til en personrettet/"brukerstyrt" menneskelig støtte for en person med nedsatt funksjonsevne og er et verktøy for et selvstendig liv. Selv om personlig bistand kan arte seg på ulike måter, finnes det visse elementer som skiller den fra andre typer personlig bistand, nemlig:

i) **Finansiering** av personlig bistand må sikres med utgangspunkt i individuelle kriterier og ta hensyn til menneskerettighetsstandardene for anstendig arbeid. Finansieringen skal styres av og tildeles personen med nedsatt funksjonsevne for at vedkommende skal betale for den nødvendige assistanse. Finansieringen er basert på en vurdering av individuelle behov og individuelle livsomstendigheter. Individualiserte tjenester må ikke medføre reduserte budsjetter og/eller høyere egenandel.

ii) **Tjenesten skal styres av personen med nedsatt funksjonsevne**, noe som betyr at han eller hun selv kan velge tjeneste blant flere tilbydere eller selv være arbeidsgiver. Personer med nedsatt funksjonsevne har mulighet til å spesialtilpasse

sin egen tjeneste, altså selv å utforme tjenesten og bestemme hvem, hvordan, når, hvor og på hvilken måte tjenesten skal leveres, og kan instruere og rettlede tjenesteyterne.

iii) **Personlig bistand er et en-til-en-forhold.** Personlige assistenter må rekrutteres, læres opp og følges opp av personen som mottar personlig bistand. Personlige assistenter bør ikke “deles” uten samtykke gitt på fritt grunnlag av personen som mottar personlig bistand. Deling av personlige assistenter vil kunne begrense og hindre den selvbestemte og spontane deltakelsen i samfunnet.

iv) **Brukerstyring av tjenesten.** Mennesker med nedsatt funksjonsevne som trenger personlig bistand, kan fritt velge grad av personlig kontroll over tjenesten på grunnlag av egne livsomstendigheter og preferanser. Selv om “arbeidsgiveransvaret” er satt ut, er det personen med nedsatt funksjonsevne som står i sentrum for alle beslutninger angående bistanden, og som må konsulteres om personlige preferanser. Disse preferansene skal respekteres. Kontrollen over personlig bistand kan skje gjennom individuell beslutningsstøtte.

17. Leverandører av støttetjenester beskriver ofte støttetjenestene sine feilaktig ved å bruke ordene “selvstendig”, “bofellesskap” eller “personlig bistand” selv om slike tjenester i praksis ikke oppfyller kravene i artikkel 19. Obligatoriske “pakkeløsninger”, som blant annet knytter tilbudet om en bestemt tjeneste til en annen, forutsetter at to eller flere mennesker bor sammen, eller kan eventuelt bare leveres innenfor rammen av gitte boforhold. Begrepet personlig bistand, der personen med nedsatt funksjonsevne ikke har full selvbestemmelsesrett og selvstyret, anses ikke å være i tråd med artikkel 19. Mennesker med komplekse kommunikasjonsbehov, herunder personer som bruker uformelle kommunikasjonsmetoder (ikke-verbal kommunikasjon, inkludert ansiktsuttrykk, kroppsspråk og vokalisering) må gis egnede hjelpemidler slik at de kan uttrykke og formidle instruksjoner, beslutninger, valg og/eller preferanser, og slik at disse anerkjennes og respekteres.

B. Artikkel 19, innledning

18. Artikkel 19 stadfester at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til likebehandling og anerkjennelse av like rettigheter til et selvstendig liv i samfunnet. For at retten til et selvstendig liv, med samme valgfrihet som andre, og til å ta del i samfunnet, skal kunne oppfylles, må konvensjonspartene treffe effektive og formålstjenlige tiltak for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne utøve denne retten til fulle og inkluderes og delta helt og fullt i samfunnet.

19. Artikkelen dekker to begreper som ikke nevnes uttrykkelig annet enn i overskriften: retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Selv om retten til et selvstendig liv viser til det individuelle aspektet, som en negativ rett til å frigjøre seg uten å bli nektet tilgang og muligheter, har retten til å være en del av samfunnet et sosialt aspekt, en positiv rett til å utvikle inkluderende miljøer. Retten slik den er nedfelt i artikkel 19, dekker begge disse begrepene.

20. Artikkel 19 viser eksplisitt til alle mennesker med nedsatt funksjonsevne. Verken fullstendig eller delvis nektelse av noen “grad” av rettslig handleevne eller grad av behov for bistand kan påberopes for å nekte mennesker med nedsatt funksjonsevne retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet eller begrense denne retten.

21. Når mennesker med nedsatt funksjonsevne vurderes til å ha et stort behov for personlig bistand, anser konvensjonspartene ofte institusjoner som den eneste løsningen, spesielt fordi personlige tjenester anses som “for dyre”, eller personen med nedsatt funksjonsevne “ikke er i stand” til å bo utenfor et institusjonsmiljø. Mennesker med nedsatt intellektuell funksjonsevne, spesielt de som for eksempel har komplekse kommunikasjonsbehov, blir ofte ansett som ute av stand til å bo utenfor institusjon. En slik begrunnelse er i strid med artikkel 19, som utvider retten til et selvstendig liv og til å være

en del av samfunnet til alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, uavhengig av graden av intellektuell funksjonsnedsettelse, egenfungering og støttebehov.

22. Alle mennesker med nedsatt funksjonsevne bør ha frihet til å velge å delta aktivt i og tilhøre kulturer de selv velger, og de må ha samme grad av valgfrihet og styring over sine liv som andre medlemmer av samfunnet. Et selvstendig liv er ikke forenlig med en "forhåndsdefinert" individuell livsstil. Unge mennesker med nedsatt funksjonsevne bør ikke tvinges til å bo i omgivelser som er utformet for eldre med nedsatt funksjonsevne, og omvendt.

23. Mennesker med nedsatt funksjonsevne, av alle kjønn, er rettighetshavere og skal ha lik beskyttelse i henhold til artikkel 19. Alle hensiktsmessige tiltak bør iverksettes for å sikre kvinner fulle utviklingsmuligheter, framgang og økt innflytelse. LHBTQI-personer med nedsatt funksjonsevne må gis lik beskyttelse under artikkel 19 og dermed også respekt for sine personlige relasjoner. Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet omfatter dessuten retten til beskyttelse for mennesker med nedsatt funksjonsevne uten hensyn til alder, etnisk tilhørighet, kaste, språklig og/eller religiøs minoritet, og retten til beskyttelse for migranter, asylsøkere og flyktninger.

C. Artikkel 19 bokstav a)

24. Friheten til å velge hvordan, hvor og hvem man skal bo med, er hovedprinsippet ved retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Personlig valgfrihet er derfor ikke begrenset til bosted, men gjelder alle sider av et menneskes boforhold, som daglige planer og rutiner og vedkommendes levemåte og livsstil, både i privat og offentlig sammenheng og på lang sikt.

25. Ofte kan ikke mennesker med nedsatt funksjonsevne utøve sin valgfrihet fordi de mangler alternativer å velge mellom. Dette er for eksempel tilfellet hvis uformell bistand fra familien er eneste mulighet, hvis bistand ikke er tilgjengelig utenfor institusjoner, hvis boligen ikke er universelt utformet eller det ikke gis bistand i lokalsamfunnet, og hvis bistand forutsetter bestemte boforhold som bofellesskap eller institusjon.

26. Videre tillates kanskje ikke mennesker med nedsatt funksjonsevne å utøve sin personlige valgfrihet på grunn av manglende informasjon om hvilke valgmuligheter som er tilgjengelig, og/eller på grunn av juridiske begrensninger som har sitt utspring i vergemålslover eller tilsvarende rettsregler eller avgjørelser som ikke tillater mennesker med nedsatt funksjonsevne å utøve rettslig handleevne. Selv om det ikke finnes formell lovgivning, utøver ofte andre, som familien, omsorgspersoner eller lokale myndigheter, kontroll og begrenser dermed den enkeltes valgfrihet ved å opptre som verger.

27. For mennesker med nedsatt funksjonsevne er rettsevne og rettslig handleevne grunnleggende for et selvstendig liv i samfunnet. Artikkel 19 er derfor knyttet til anerkjennelsen og utøvelsen av rettsevne og rettslig handleevne slik dette er nedfelt i artikkel 12 i konvensjonen og nærmere beskrevet i komiteens generelle kommentar nr. 1 (2014) om likhet for loven. Videre er det knyttet til det absolutte forbudet mot frihetsberøvelse begrunnet i nedsatt funksjonsevne i henhold til artikkel 14 og nærmere beskrevet i de respektive retningslinjene.⁵

D. Artikkel 19 bokstav b)

28. Individualiserte støttetjenester må anses som en rettighet, ikke som helsehjelp eller sosial omsorg eller veldedighet. For mange mennesker med nedsatt funksjonsevne er

⁵ Se retningslinjene fra Komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne til artikkel 14 i Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne: Retten til frihet og personlig sikkerhet for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Vedtatt i komiteens 14. sesjon, september 2015.

tilgangen til individualiserte støttetjenester en forutsetning for et selvstendig liv i samfunnet. Mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til å velge tjenester og tjenestetilbydere ut fra egne behov og personlige preferanser, og den individualiserte støtten bør være så fleksibel at den kan tilpasses "brukerens" behov og ikke omvendt. Ut fra dette er konvensjonspartene forpliktet til å sikre at det finnes tilstrekkelig mange kvalifiserte fagpersoner som kan finne praktiske løsninger på hindringene for et selvstendig liv i samfunnet i samsvar med den enkeltes behov og preferanser.

29. Bokstav b) spesifiserer ulike individualiserte tjenester som faller innenfor denne kategorien støttetjenester. De er ikke begrenset til tjenester i hjemmet, men må omfatte arbeid, utdanning, politisk og kulturell deltakelse, støttetjenester som gjør det mulig å være forelder og å oppsøke familie, slekt og andre, deltakelse i det politiske og kulturelle liv, i fritidsinteresser og -aktiviteter samt reise og rekreasjon.

30. Selv om individualisert støtte kan ha ulike navn og være av ulike typer alt etter kulturelle, økonomiske og geografiske forhold hos konvensjonsparten, må alle støttetjenester være utformet slik at de fremmer inkludering i samfunnet og forhindrer isolasjon og segregering fra andre i samfunnet, og må faktisk være egnet for dette formålet. Det er viktig at målet med disse støttetjenestene er å legge til rette for full inkludering i samfunnet. Derfor tillater artikkel 19 bokstav b) ingen institusjonelle former for støttetjenester, som segregerer og begrenser selvbestemmelsesretten.

31. Det er også viktig å ha i minne at alle støttetjenester skal være utformet og leveres på en måte som understøtter det overordnede formålet med regelen, nemlig fullstendig, individualisert, selvvalgt og effektiv inkludering og deltakelse, samt et selvstendig liv.

E. Artikkel 19 bokstav c)

32. Tjenester og tilbud som nevnes i denne delen av artikkelen, er støttetjenester og tilbud til befolkningen generelt som er tilgjengelige i samfunnet uten å være spesielt rettet mot mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det kan være snakk om mange ulike tjenester, som bolig, offentlige biblioteker, sykehus, skoler, transport, varehandel, markeder, museer, internett, sosiale medier og lignende anlegg og tjenester. Disse må være tilgjengelige, universelt utformet, akseptable og kunne tilpasses alle mennesker med nedsatt funksjonsevne i lokalsamfunnet.

33. Tilgangen til offentlige anlegg og til varer og tjenester og retten til inkluderende, tilrettelagt arbeid, utdanning og helsehjelp er grunnleggende vilkår for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal inkluderes og kunne delta i samfunnet. Ulike programmer for avinstitusjonalisering har vist at stenging av institusjoner, uavhengig av størrelse og hvordan beboerne er flyttet ut i samfunnet, ikke er nok i seg selv. Slike reformer må suppleres med omfattende tjeneste- og samfunnsutviklingsprogrammer, også informasjonskampanjer. Strukturelle reformer som er utformet for å øke tilgjengeligheten generelt i lokalsamfunnet, kan redusere behovet for tjenester spesifikt for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

34. Når det gjelder det materielle virkeområdet, dekker artikkel 19 tilgang til en trygg og tilfredsstillende bolig, til individuelle tjenester og til offentlige anlegg og tjenester. Tilgang til bolig betyr å ha valget om å bo i et samfunn slik man er. Artikkel 19 er ikke korrekt gjennomført hvis bolig bare tilbys i spesielt utpekte områder og innrettet slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne må bo i samme bygning, anlegg eller nabolag. Tilgjengelige boliger, der mennesker med nedsatt funksjonsevne kan bo alene eller i familie, må finnes i et tilstrekkelig antall i alle deler av samfunnet slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne både har rett og anledning til å velge. For å oppnå dette kreves universell utforming både i nybygg og i eksisterende bygg. I tillegg må mennesker med nedsatt funksjonsevne kunne ha råd til boligene.

35. Alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, enten de bor i byene eller i distriktene, skal ha tilgang til støttetjenester i en fysisk og geografisk trygg avstand. Tjenestene må være rimelige slik at mennesker med lav inntekt kan ha råd til dem. De må også være

akseptable, noe som betyr at de må holde standardnivåer for kvalitet og ta hensyn til kjønn, alder og kultur.

36. Individualiserte støttetjenester som ikke tillater personlig valg og kontroll, bidrar ikke til et selvstendig liv i samfunnet. I kostnadseffektivitetens navn tilbys mennesker med nedsatt funksjonsevne ofte støttetjenester som en kombinert "pakke" av hjemme- og støttetjenester. Selv om dette premisset ikke kan tilbakevises økonomisk, må ikke den grunnleggende menneskerettigheten bli overkjørt av kostnadseffektivitetshensyn. Personlig bistand og personlige assistenter bør som hovedregel ikke "deles" mellom mennesker med nedsatt funksjonsevne, bare når personen som trenger personlig bistand helt fritt har gitt sitt samtykke til det. Valgfrihet er et av de tre kjerneelementene i retten til et selvstendig liv i samfunnet.

37. Retten til like støttetjenester samsvarer med plikten til å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan delta og involveres i prosessene i forbindelse med offentlige tilbud og tjenester. Det skal sikres at de er lydhøre for særskilte behov, tar hensyn til kjønn og alder og er tilgjengelige på en slik måte at de tillater at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan delta spontant i samfunnet. For barn innebærer kjernen i retten til å leve et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet retten til å vokse opp i en familie.

F. Kjerneelementer

38. Komiteen mener det er viktig å identifisere kjerneelementene i artikkel 19 for å sikre at alle konvensjonsparter ivaretar sin forpliktelse til å innføre en minstestandard for støtte som er tilstrekkelig til at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan utøve sin rett til å leve et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Konvensjonspartene bør sikre at kjerneelementene i artikkel 19 alltid respekteres, særlig i vanskelige finansiell økonomisk tider. Disse kjerneelementene er:

a) Å sikre retten til rettslig handleevne, i tråd med komiteens generelle kommentar nr. 1 (2014) om likhet for loven, til å bestemme hvor, med hvem og hvordan man skal bo, for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, uansett årsak.

b) Å sikre at ingen mennesker med nedsatt funksjonsevne blir diskriminert når det gjelder tilgang til bolig, herunder med hensyn til både økonomisk og fysisk tilgjengelighet, og innføre byggeforskrifter som sikrer universell utforming ved nybygg og renovering.

c) Å utarbeide en konkret handlingsplan for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne leve selvstendig i samfunnet, herunder iverksette tiltak for å legge til rette for formelle støttefunksjoner for et selvstendig liv i samfunnet slik at uformell støtte fra f.eks. familien ikke er det eneste alternativet.

d) Å utvikle, gjennomføre, overvåke og sanksjonere brudd på lover, planer og retningslinjer om tilgjengelighetskrav til grunnleggende, vanlige tjenester for å oppnå likhet i samfunnet, herunder deltakelse for mennesker med nedsatt funksjonsevne i sosiale medier, samt å sikre tilstrekkelig IKT-kompetanse for å sikre at IKT-utviklingen ivaretas og er basert på universell utforming.

e) Å utarbeide en konkret handlingsplan og iverksette tiltak for å utvikle og innføre grunnleggende, personlige, ikke-delte og rettighetsbaserte støttetjenester som er særlig tilpasset den enkeltes funksjonshemming, samt andre typer tjenester.

f) Å sikre at det ikke forekommer tilbakegang med tanke på å innfri artikkel 19, med mindre dette er behørig begrunnet og er i tråd med folkeretten.

g) Å innhente konsekvente, kvantitative og kvalitative data om mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder de som fortsatt bor på institusjon.

h) Å bruke all tilgjengelig finansiering, herunder regional finansiering og finansiering av utviklingssamarbeid, for å utvikle inkluderende og tilgjengelige tjenester som legger til rette for et selvstendig liv.

III. Konvensjonspartenes forpliktelser

39. Konvensjonspartenes forpliktelser må gjenspeile menneskerettighetenes art som enten absolutte og umiddelbart gjeldende (sivile og politiske rettigheter) eller gradvis gjeldende (økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter). Artikkel 19 bokstav a), retten til å velge bosted og hvor, hvordan og med hvem man bor, er umiddelbart gjeldende ettersom det er en sivil og politisk rettighet. Artikkel 19 bokstav b), retten til individualiserte støttetjenester, er en økonomisk, sosial og kulturell rettighet. Artikkel 19 bokstav c), retten til å benytte tjenestetilbud, er en økonomisk, sosial og kulturell rettighet, i den forstand at mange vanlige tjenester, som tilgjengelige IKT-teknologier, nettsted, sosiale medier, kinoer, offentlige parker, teatre og idrettsarenaer, har både et sosialt og et kulturelt formål. Med gradvis gjennomføring menes en umiddelbar forpliktelse til å utforme og vedta konkrete strategier og handlingsplaner og tildele ressurser for å utvikle støttetjenester så vel som å gjøre både eksisterende og nye generelle tjenester inkluderende for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

40. Forpliktelsen til respekt har ikke bare et negativt aspekt. Det positive aspektet krever at statene treffer alle nødvendige tiltak for å sikre at ingen rettigheter nedfelt i artikkel 19, krenkes av staten eller private foretak.

41. Konvensjonspartene må treffe alle tiltak som deres tilgjengelige ressurser tillater for gradvis å oppfylle disse økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene.⁶ Tiltakene skal treffes umiddelbart eller innen rimelig tid. Tiltakene skal være tilsiktet, konkrete, målrettede og benytte alle egnede midler.⁷ Systematisk gjennomføring av retten til et selvstendig liv i samfunnet krever strukturelle endringer. Dette gjelder særlig avinstitusjonalisering i alle former.

42. Konvensjonspartene har en umiddelbar forpliktelse til å iverksette strategisk planlegging med passende tidsrammer og ressursbruk i et nært samarbeid preget av respekt med interesseorganisasjoner for mennesker med nedsatt funksjonsevne, med sikte på å erstatte institusjonaliserte miljøer med støttetjenester for et selvstendig liv. Konvensjonspartenes skjønnsmargin er knyttet til gjennomføringen av programmet, ikke spørsmålet om avinstitusjonalisering. Konvensjonspartene bør utvikle overgangsplaner i direkte dialog med mennesker med nedsatt funksjonsevne, gjennom deres interesseorganisasjoner, for å sikre full inkludering i samfunnet av mennesker med nedsatt funksjonsevne.

43. Når en konvensjonspart ønsker å innføre tiltak som svekker gjennomføringen av artikkel 19, for eksempel i en økonomisk eller finansiell krise, er staten forpliktet til å godtgjøre at tiltakene er midlertidige og nødvendige og ikke medfører forskjellsbehandling, samt at konvensjonspartene og tiltakene fortsatt overholder kjerneforpliktelsene.⁸

44. Forpliktelsen til gradvis innføring innebærer også en formodning mot tiltak som svekker økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Slike tiltak er til hinder for at mennesker med nedsatt funksjonsevne til fulle kan utøve retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Derfor utgjør reverserende tiltak et brudd på artikkel 19.

---

⁶ Se artikkel 2 nr. 1 i Konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og artikkel 4 nr. 2 i Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

⁷ Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, Generell kommentar nr. 3, avsnitt 2.

⁸ Brev fra komiteens leder til konvensjonspartene, om innstrammings tiltak, mai 2012.

45. Som angitt i denne generelle kommentaren har konvensjonspartene ikke anledning til å svekke rettighetene etter kjerneforpliktelsene når det gjelder retten til et selvstendig liv i samfunnet.

46. Konvensjonspartene har en umiddelbar forpliktelse til å avskaffe diskriminering av enkeltpersoner eller grupper av mennesker med nedsatt funksjonsevne, og til å garantere deres rett, på lik linje med andre, til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Dette krever at konvensjonspartene opphever eller reformerer politikk, lovgivning og praksis som hindrer mennesker med nedsatt funksjonsevne i for eksempel å velge bosted, få tilgang til rimelige og tilgjengelige boliger og få tilgang til vanlige tjenestetilbud og tjenester som er nødvendige for at de skal kunne leve et selvstendig liv. Forpliktelsen til å tilby rimelig bolig (artikkel 5 nr. 3) er heller ikke underlagt gradvis gjennomføring.

A. Forpliktelse til å respektere

47. Forpliktelsen til å respektere innebærer at konvensjonspartene må avstå fra enhver direkte eller indirekte innblanding i eller begrensning av enkeltindividets rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Konvensjonspartene bør ikke begrense eller nekte noen tilgang til et selvstendig liv i samfunnet, heller ikke ved lovgivning som direkte eller indirekte begrenser selvbestemmelsesretten og friheten til å velge bosted for mennesker med nedsatt funksjonsevne, og hvor, hvordan og hvem de vil bo med. Konvensjonspartene bør reformere lovgivning som er til hinder for utøvelsen av rettighetene nedfelt i artikkel 19 i konvensjonen.

48. Forpliktelsen krever også at konvensjonspartene opphever og avstår fra å vedta nye lover, retningslinjer og strukturer som opprettholder eller skaper barrierer for tilgang til støttetjenester eller til vanlige tilbud og tjenester. Den omfatter også en forpliktelse til å slippe fri alle mennesker som mot sin vilje holdes innesperret i psykiatriske institusjoner eller på annen måte er berøvet sin frihet på grunn av vedkommendes funksjonshemming. Den omfatter videre et forbud mot alle former for vergemål, samt en forpliktelse til å erstatte verges beslutning med individuell beslutningsstøtte.

49. Å respektere rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne i henhold til artikkel 19 betyr at konvensjonspartene må fase ut institusjonalisering. Konvensjonspartene kan verken bygge nye institusjoner eller renovere eksisterende ut over det aller nødvendigste for å sikre beboernes fysiske sikkerhet. Institusjoner skal ikke utvides, nye beboere skal ikke flytte inn etter dem som drar, og annektsordninger i tilknytning til en institusjon, der beboerne tilsynelatende lever selvstendig (i leilighet eller enebolig), men i virkeligheten er tilknyttet en institusjon, skal ikke etableres.

B. Forpliktelse til å beskytte

50. Forpliktelsen til å beskytte forutsetter at konvensjonspartene iverksetter tiltak som hindrer at familiemedlemmer og tredjeparter direkte eller indirekte krenker retten til et selvstendig liv i samfunnet. Forpliktelsen til å beskytte innebærer at konvensjonspartene må vedta og gjennomføre lovgivning og retningslinjer som forbyr familiemedlemmer og tredjeparter, tjenesteytere, grunneiere eller generelle tjenesteytere å opptre på en måte som undergraver muligheten til full utøvelse av retten til å være inkludert og ha et selvstendig liv i samfunnet.

51. Konvensjonspartene bør sikre at offentlige og private midler ikke brukes til å opprettholde, renovere, etablere eller bygge eksisterende eller nye institusjoner som bærer noe preg av institusjonalisering. Videre må konvensjonspartene sikre at det ikke etableres private institusjoner som bare i det ytre framstår som "bofelleskap".

52. Støtte bør alltid ytes på grunnlag av individuelle behov og ikke på grunnlag av tjenesteyterens interesser. Konvensjonspartene bør etablere ordninger for å overvåke tjenesteyterne, iverksette tiltak som beskytter mennesker med nedsatt funksjonsevne mot å

holdes skjult i familier eller isolert i institusjoner, beskytte barn mot å bli forlatt eller institusjonalisert på grunn av nedsatt funksjonsevne, og fastsette hensiktsmessige ordninger for å fange opp situasjoner der tredjepart utøver vold mot mennesker med nedsatt funksjonsevne. Konvensjonspartene bør også forhindre at direktører og/eller ledere av boinstitusjoner blir verge for beboerne.

53. Beskyttelsesplikten omfatter også et forbud mot diskriminerende praksis, som at enkeltpersoner eller grupper utelukkes fra tilgangen til visse typer tjenester. Konvensjonspartene bør forby og forhindre at tredjeparter innfører praktiske eller formelle hindringer for utøvelse av retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, for eksempel ved å sikre at tjenestene som ytes, fremmer målet om et selvstendig liv i samfunnet, og at mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke nektes muligheten til å leie eller forskjellsbehandles på boligmarkedet. Vanlige samfunnstjenester som er åpne for allmennheten, som biblioteker, svømmebassenger, offentlige parker og rom, butikker, postkontorer og kinoer, må være tilgjengelige og ta hensyn til behovene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, som nedfelt i CRPD-komiteens generelle kommentar nr. 2 (2014) om tilgjengelighet.⁹

C. Forpliktelse til å innfri

54. Forpliktelsen til å innfri krever at statene fremmer, legger til rette for og treffer hensiktsmessige tiltak av lovgivende, administrativ, budsjettmessig, rettslig, programmessig og annen art for å sikre at retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet i henhold til konvensjonen blir oppfylt til fulle. Forpliktelsen til å innfri krever også at konvensjonspartene treffer tiltak for å fjerne praktiske hindringer på veien mot hel og full oppfyllelse av retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, enten det nå gjelder utilgjengelige boliger, begrenset tilgang til støttetjenester for mennesker med nedsatt funksjonsevne, utilgjengelige anlegg, varer og tjenester i lokalsamfunnet eller fordommer mot mennesker med nedsatt funksjonsevne.

55. Konvensjonspartene bør sette familiemedlemmene i stand til å støtte familiemedlemmer med nedsatt funksjonsevne for at de skal kunne utøve sin rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet.

56. Selv om konvensjonspartene gjennomfører lovgivning, retningslinjer og programmer, må de rådføre seg med og aktivt involvere et sammensatt utvalg av personer med nedsatt funksjonsevne, gjennom deres interesseorganisasjoner, om alle sider ved et selvstendig liv i samfunnet, og spesielt når det gjelder utvikling av støttetjenester og investering av ressurser i støttetjenester i lokalsamfunnet.

57. Konvensjonspartene må vedta en strategi og en konkret handlingsplan for avinstitusjonalisering. Dette omfatter plikten til å gjennomføre strukturelle reformer, forbedre tilgjengeligheten for mennesker med nedsatt funksjonsevne i samfunnet og øke bevisstheten i hele samfunnet om inkludering av mennesker med nedsatt funksjonsevne i samfunnet.

58. Avinstitusjonalisering krever også en omveltning av systemet, som omfatter stenging av institusjoner og avvikling av institusjonaliserende regelverk, alt som et ledd i en omfattende strategi, i tillegg til etablering av en rekke individualiserte støttetjenester, som omfatter personlig utformede overgangsplaner med budsjett og tidsrammer så vel som inkluderende støttetjenester. Derfor kreves en koordinert tilnærming på tvers av fagdepartementer som sikrer reformer, budsjetter og holdninger på alle myndighetsområder og -nivåer, også lokale.

---

⁹http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en

59. Programmer og tilskuddsordninger for et selvstendig liv i samfunnet må dekke kostnadene knyttet til den nedsatte funksjonsevnen. Videre er det avgjørende for avinstitusjonalisering at det finnes et tilstrekkelig antall tilgjengelige og rimelige boliger, også familieboliger. Det er også viktig at tilgangen til bolig for mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke skal være betinget av krav som reduserer deres selvstendighet og uavhengighet. Bygninger og arealer som er åpne for allmennheten, og alle typer transport må utformes slik at de tar hensyn til behovene til alle mennesker med nedsatt funksjonsevne. Konvensjonspartene må iverksette gjennomtenkte og umiddelbare tiltak for å omdisponere midler for å realisere muligheten for mennesker med nedsatt funksjonsevne til å leve et selvstendig liv i samfunnet.

60. Støttetjenestene for mennesker med nedsatt funksjonsevne må være rimelige og tilgjengelige og kunne tilpasses alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, samtidig som de tar hensyn til ulike leveforhold, som for eksempel om de har egen inntekt eller forsørgeres av familien, og individuelle forhold, som kjønn, alder, nasjonal eller etnisk opprinnelse, samt språklig, religiøs, seksuell identitet og/eller kjønnsidentitet. Menneskerettighetsmodellen for mennesker med nedsatt funksjonsevne tillater ikke at mennesker med nedsatt funksjonsevne utelukkes av noen grunn, heller ikke med hensyn til typen og mengden støttetjenester som trengs. Støttetjenester, herunder personlig bistand, skal ikke deles med andre med mindre det er basert på fritt, informert samtykke.

61. Konvensjonspartene skal bygge inn følgende elementer i kravene for å kvalifisere til bistand: Vurderingen bør være basert på en tilnærming med fokus på menneskerettighetene til personen med nedsatt funksjonsevne, og på vedkommendes behov med utgangspunkt i hindringene i samfunnet snarere enn på hans eller hennes funksjonsnedsettelse, ta hensyn til og følge vedkommendes ønsker og preferanser, og sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne er fullt involvert i beslutningsprosessen.

62. Kontantoverføringer, for eksempel uføretrygd, er én av måtene konvensjonspartene yter støtte til mennesker med nedsatt funksjonsevne på, i tråd med artikkel 19 og 28 i konvensjonen. Ofte er utgifter knyttet til den nedsatte funksjonsevnen innregnet i kontantoverføringene, og [uforståelig kildetekst] inkludering av mennesker med nedsatt funksjonsevne i samfunnet. Kontantoverføringer er også nyttige i situasjoner med fattigdom og ekstrem fattigdom som mennesker med nedsatt funksjonsevne kan stå overfor. Konvensjonspartene skal ikke forverre lidelsene til mennesker med nedsatt funksjonsevne ved å redusere deres inntekt i en økonomisk eller finansiell krise eller gjennom innstrammings tiltak som ikke er i tråd med menneskerettighetsstandardene fastsatt i avsnitt 38.

63. Støtte til mennesker med nedsatt funksjonsevne bør vurderes individuelt fra sak til sak og skreddersys til de spesifikke aktivitetene og de faktiske barrierene personer med nedsatt funksjonsevne står overfor når de skal være en del av samfunnet. Vurderingen bør ta hensyn til at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan ha behov med hensyn til tilgang til aktiviteter som endrer seg over tid. Konvensjonspartene bør sikre at individualisert støtte, herunder kontantoverføringer/personlige budsjetter, tar hensyn til og håndterer utfordringene som mennesker med nedsatt funksjonsevne møter som følge av at de bor i distriktene eller byene.

64. Konvensjonspartene bør i god tid legge fram og formidle slike oppdaterte og nøyaktige opplysninger som kreves for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne ta informerte beslutninger knyttet til valgmuligheter for et selvstendig liv og støttetjenester i samfunnet, i tilgjengelige formater, herunder punktskrift, tegnspråk, taktilspråk, lettest-formater og alternative og supplerende kommunikasjonsmetoder.

65. Konvensjonspartene bør sikre at personale som arbeider med eller skal begynne å arbeide med tjenester til mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder ansatte, beslutningstakere og offentlige tjenestemenn som overvåker tjenester for mennesker med nedsatt funksjonsevne, har tilstrekkelig teoretisk og praktisk opplæring om et selvstendig liv i samfunnet. Partene bør også fastsette kriterier i tråd med artikkel 19 når det gjelder

foretak som søker om å levere sosial støtte til mennesker med nedsatt funksjonsevne for at de skal kunne leve i samfunnet, og vurdere hvordan de utfører sine plikter.

66. Konvensjonspartene bør også sikre at internasjonalt samarbeid i samsvar med artikkel 32 og tilknyttede investeringer og prosjekter ikke bidrar til å opprettholde barrierer for et selvstendig liv i samfunnet, men snarere fjerner disse barrierene og bidrar til gjennomføringen av retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Etter krisesituasjoner er det viktig at barrierer ikke bygges opp igjen. Dette er et ledd i gjennomføringen av artikkel 11 i konvensjonen.

67. Konvensjonspartene må sikre tilgang til rettssystemet og yte retts hjelp, hensiktsmessig juridisk rådgivning, rettsmidler og støtte, herunder gjennom rimelig tilrettelegging av prosedyrer for mennesker med nedsatt funksjonsevne som ønsker å utøve sin rett til et selvstendig liv i samfunnet.

68. Konvensjonspartene bør yte tilstrekkelige støttetjenester til omsorgspersoner i familien slik at de i sin tur kan gi støtte til et barn eller en slektning slik at disse kan leve selvstendig i samfunnet. Denne støtten omfatter avlastningstjenester, omsorgstjenester for barn og andre støttetjenester for foreldre. Økonomisk støtte er også avgjørende for omsorgspersoner i familien som ofte lever i ekstrem fattigdom, uten mulighet til å delta i arbeidsmarkedet. Konvensjonspartene bør også yte sosial støtte til familier og fremme utviklingen av rådgivningstjenester, støttegrupper og andre egnede støttealternativer.

69. Konvensjonspartene må regelmessig gjennomføre spørreundersøkelser og andre typer analyse for å framskaffe data om fysiske, kommunikasjonsmessige, miljømessige, infrastrukturelle og holdningsmessige barrierer som mennesker med nedsatt funksjonsevne opplever, og hva som skal til for å gjennomføre retten til et selvstendig liv i samfunnet.

IV. Forholdet til andre bestemmelser i konvensjonen

70. Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet er forbundet med utøvelsen av andre menneskerettigheter fastsatt i konvensjonen. Samtidig utgjør dette mer enn summen av disse rettighetene, for konvensjonen stadfester at alle rettigheter skal kunne utøves og nyttes i det samfunnet personen velger å leve i, som alene kan sikre fri og full utvikling av vedkommendes personlighet.

71. Samråd med og aktiv involvering av personer med nedsatt funksjonsevne gjennom deres interesseorganisasjoner (artikkel 4 nr. 3) er avgjørende ved vedtakelse av alle planer og strategier og i oppfølgingen og overvåkingen av gjennomføringen av retten til et selvstendig liv i samfunnet. Beslutningstakere på alle nivåer må aktivt involvere og rådføre seg med hele spekteret av organisasjoner for mennesker med nedsatt funksjonsevne, herunder for kvinner med nedsatt funksjonsevne, eldre med nedsatt funksjonsevne, barn med nedsatt funksjonsevne, mennesker med psykososiale funksjonsnedsettelse og mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse.

72. Ikke-diskriminering (artikkel 5) når det gjelder retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, er viktig med hensyn til tilgang til og mottak av støttetjenester. Konvensjonspartene bør definere kvalifikasjonskriterier og prosedyrer for tilgang til støttetjenester på en måte som ikke innebærer forskjellsbehandling, og som er objektiv og har fokus på vedkommendes behov snarere enn på hvilken funksjonsnedsettelse han eller hun har, ved å bruke en tilnærming som respekterer menneskerettighetene. Å etablere særskilte tjenester for personer med nedsatt funksjonsevne som tar hensyn til den enkelte omstendigheter og er i samsvar med hans eller hennes behov, som tjenester for barn, studenter, arbeidstakere og eldre med nedsatt funksjonsevne, bør ikke anses som diskriminerende og et brudd på konvensjonen, men bør snarere betraktes som en egnet og lovlig form for positiv særbehandling. Personer med nedsatt funksjonsevne som opplever diskriminering etter artikkel 19, må ha effektive og rimelige rettsmidler til disposisjon.

73. Kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne (artikkel 6) blir ofte mer ekskludert og isolert. På grunn av paternalistiske stereotype oppfatninger og patriarkalske sosiale strukturer mot kvinner i samfunnet opplever de flere begrensninger når det gjelder bosted og boforhold. Kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne opplever også kjønnsdiskriminering og multippel og interseksjonell diskriminering, institusjonalisering, vold, herunder seksuell vold, misbruk og seksuell trakassering.¹⁰ Konvensjonspartene må tilby rimelig eller fri rettshjelp og støttetjenester til ofre for vold og misbruk. Kvinner med nedsatt funksjonsevne som utsettes for vold i nære relasjoner, er ofte mer økonomisk, fysisk eller følelsesmessig avhengige av misbrukeren, som ofte fungerer som omsorgsperson, en situasjon som hindrer kvinner med nedsatt funksjonsevne i å gå ut av forhold der de blir misbrukt, noe som fører til ytterligere sosial isolasjon. Ved gjennomføring av retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet bør det derfor tas særlig hensyn til likestilling mellom kjønnene, avskaffelse av kjønnsbasert diskriminering og patriarkalske sosiale mønstre.

74. For kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne kan kulturelle normer og verdier begrense valgfriheten og styringen over boforhold, svekke deres selvbestemmelsesrett, tvinge dem til å leve under visse boforhold, tvinge dem til å undertrykke egne behov og heller ivareta andres, og innta visse roller i familien.¹¹ Konvensjonspartene bør treffe tiltak for å håndtere diskriminering av kvinner og barrierer de møter når det gjelder tilgang til sosiale tjenester og støtte, og dessuten sikre at ulike retningslinjer, programmer og strategier som gjelder tilgang til sosiale tjenester og støtte, tar behørig hensyn til at kvinner og menn er likestilte.

75. Konvensjonspartene bør også sikre at tiltak som skal sikre utvikling, myndiggjøring og framgang for kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne (artikkel 6 nr. 2), motvirker kjønnsbaserte forskjeller når det gjelder tilgang til støtte og sosial beskyttelse. Konvensjonspartene bør vedta tilfredsstillende tiltak som sikrer balanse mellom arbeid og privatliv (ressurser, tid, tjenester), for å hjelpe kvinner med nedsatt funksjonsevne til å komme seg inn på, eventuelt tilbake til, det åpne arbeidsmarkedet og sikre at kvinner og menn har like rettigheter og plikter i utøvelsen av foreldreansvaret.¹² Det er også konvensjonspartenes ansvar å sikre at krisesentre for ofre for kjønnsbasert vold er fullt tilgjengelige for kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne.

76. For at jenter og gutter med nedsatt funksjonsevne skal ha like muligheter til å utøve sine menneskerettigheter, er det av avgjørende betydning at det finnes egnede, alderstilpassede støttetjenester (artikkel 7). Det er avgjørende at utviklingsmulighetene til barn med nedsatt funksjonsevne blir respektert, og at de får uttale seg om valg som påvirker dem. Det er også viktig å gi støtte, informasjon og veiledning til familiene (artikkel 23) for å forhindre institusjonalisering av barn med nedsatt funksjonsevne, og ha inkluderende retningslinjer om adopsjon for å sikre like muligheter for barn med nedsatt funksjonsevne.

77. Når det gjelder sosial samhandling og relasjoner til jevnaldrende, kan tenåringer foretrekke personlig bistand eller profesjonelle tegnspråktolker framfor uformell støtte fra slektninger. Konvensjonspartene bør etablere nyskapende støtteformer og tilgjengelige tjenester for barn og unge med nedsatt funksjonsevne, enten personlig eller gjennom organisasjonene deres. Barn med nedsatt funksjonsevne kan trenge alderstilpasset støtte for å delta i sport eller aktiviteter i samfunnet. Unge med nedsatt funksjonsevne bør gis mulighet til å bruke tid og delta i fritidsaktiviteter med jevnaldrende. Konvensjonspartene må tilby tekniske hjelpemidler og teknologi som kan gjøre det enklere for unge med nedsatt funksjonsevne å bli inkludert i nettverk av jevnaldrende. Videre er det avgjørende for et

¹⁰ Se Komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, Generell kommentar nr. 3 (2016) om kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne.

¹¹ Samme sted (avsnitt 8, 18, 29 og 55).

¹² Komiteen for avskaffelse av diskriminering av kvinner. Generell anbefaling nr. 21 (13. sesjon, 1994) om likhet i ekteskap og familierelasjoner

selvstendig liv at tjenestene hjelper unge mennesker med overgangen til voksenlivet, også hjelp til å flytte ut av familiehjemmet, starte i arbeid og ta høyere utdanning.

78. Bevisstgjøring (artikkel 8) er avgjørende for å skape åpne, tilrettelagte og inkluderende samfunn, ettersom artikkel 19 i bunn og grunn handler om å endre hele samfunn. Stereotype oppfatninger, funksjonssjåvinisme og misoppfatninger som forhindrer et selvstendig liv for mennesker med nedsatt funksjonsevne, må bekjempes, og de positive oppfatningene og bidragene til samfunnet må framheves. Bevisstgjøringen bør rettes mot myndigheter, offentlige tjenestemenn, fagfolk, mediene, offentligheten og mennesker med nedsatt funksjonsevne og deres familier. Alle aktiviteter for å øke bevisstheten bør utføres i nært samarbeid med mennesker med nedsatt funksjonsevne gjennom deres interesseorganisasjoner.

79. Rettighetene fastsatt i artikkel 19, er knyttet til konvensjonspartenes forpliktelser om tilgjengelighet (artikkel 9) fordi generell tilgang til alle bygninger, transportmidler, informasjon, kommunikasjon og anlegg og tjenester i et samfunn som er åpne for allmennheten, er en forutsetning for et selvstendig liv i samfunnet. Artikkel 9 krever at hindre identifiseres og fjernes i bygninger som er åpne for allmennheten, for eksempel ved å revidere lover og forskrifter om bygningskontroll og byplanlegging, innføre standarder for universell utforming på mange ulike områder og fastsette tilgjengelighetsstandarder for boliger.

80. Konvensjonspartene må iverksette nødvendige tiltak for å ivareta sin forpliktelse til å yte støtte tjenester til mennesker med nedsatt funksjonsevne i alle aktiviteter som er knyttet til håndtering av katastroferisiko (artikkel 11), og sikre at ingen forlates eller glemmes. Det er også viktig at barrierer ikke bygges opp igjen etter væpnet konflikt, humanitære nødssituasjoner eller naturkatastrofer. I gjenoppbyggingsprosessen må det sikres full tilgjengelighet for mennesker med nedsatt funksjonsevne slik at de kan leve selvstendig i samfunnet.

81. Likhet for loven (artikkel 12) sikrer at alle mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til å utøve sin rettslige handleevne til fulle, og har derfor lik rett til å velge og styre sine egne liv ved å velge hvor, med hvem og hvordan de ønsker å bo, og til å motta støtte ut fra egne ønsker og preferanser. For å fullføre overgangen til individuell beslutningsstøtte og gjennomføre rettighetene nedfelt i artikkel 12, er det avgjørende at mennesker med nedsatt funksjonsevne får mulighet til å utvikle og uttrykke sine ønsker og preferanser for å kunne utøve sin rettslige handleevne på lik linje med andre. For å oppnå dette må de være en del av samfunnet. Videre bør det gis støtte ved utøvelse av rettslig handleevne med en samfunnsbasert tilnærming som respekterer ønskene og preferansene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

82. Tilgang til rettssystemet i henhold til artikkel 13 er avgjørende for at mennesker med nedsatt funksjonsevne til fulle skal kunne utøve retten til et selvstendig liv i samfunnet. Konvensjonspartene må sørge for at alle mennesker med nedsatt funksjonsevne har rettslig handleevne og søksmålskompetanse ved domstolene. Konvensjonspartene må videre sikre mulighet for å påklage alle beslutninger som gjelder et selvstendig liv i samfunnet. Støtte som er nødvendig for å kunne leve et selvstendig liv i samfunnet, er rettigheter og krav som skal kunne håndheves som rettigheter. Lik og effektiv tilgang til rettssystemet forutsetter vesentlige rettigheter i form av rettshjelp, støtte og tilrettelegging av prosedyrer og i forhold til alder.

83. Ufrivillig institusjonalisering begrunnet i nedsatt funksjonsevne eller omstendigheter i tilknytning til nedsatt funksjonsevne, for eksempel antatt "fare" og andre faktorer som komiteen har gjort nærmere rede for i sine retningslinjer til artikkel 14, forårsaker eller forverres ofte av at det ikke finnes støtte tjenester som er særlig tilpasset den enkeltes funksjonshemming. Gjennomføring av artikkel 19 vil dermed forebygge brudd på artikkel 14.

84. Det er svært viktig å sikre at støttetjenestene ikke gir mulighet for misbruk eller utnyttelse av mennesker med nedsatt funksjonsevne eller vold mot dem (artikkel 16). Overvåking basert på funksjonsnedsettelse, kjønn eller alder, rettsmidler og oppreisning må være tilgjengelig for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne som bruker tjenestene fastsatt i artikkel 19, og som utsettes for misbruk, vold eller utnyttelse. Ettersom institusjoner har en tendens til å isolere beboerne sine fra resten av samfunnet, er institusjonaliserte kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne dessuten utsatt for kjønnsbasert vold, herunder tvangssterilisering, seksuelt og fysisk misbruk, følelsesmessig misbruk og ytterligere isolering. De møter også større hindringer for å rapportere slik vold. Det er avgjørende at konvensjonspartene tar med seg dette i overvåkingen av institusjonene og sikrer tilgang til oppreisning for kvinner med nedsatt funksjonsevne som utsettes for kjønnsbasert vold i institusjoner.

85. Uten støtte til personlig mobilitet (artikkel 20) eksisterer det fortsatt hindringer for et selvstendig liv i samfunnet for mange mennesker med nedsatt funksjonsevne. Tilbud om gode, rimelige og tilgjengelige mobilitetshjelpemidler, utstyr, tekniske hjelpemidler og ulike former for assistanse fra mennesker eller dyr, og fra formidlere, i henhold til artikkel 20, er en forutsetning for at mennesker med nedsatt funksjonsevne fullt ut kan inkluderes og delta i sine respektive samfunn.

86. Mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til å få tilgang til all offentlig informasjon i et tilgjengelig format, og frihet til å søke, motta og meddele opplysninger og tanker, på lik linje med andre (artikkel 21). Kommunikasjonen kan gis i den form og det format de selv ønsker, herunder punktskrift, tegnspråk, taktilspråk, lettlest-formater og alternative kommunikasjonsformer, -metoder og -formater. Det er viktig at kommunikasjon og informasjon kan flyte i begge retninger, og at tjenester og tilbud er tilgjengelige for personer som bruker ulike kommunikasjonsmåter. Det er spesielt viktig at informasjon om støttetjenester og sosiale beskyttelsesordninger, herunder ordninger knyttet til nedsatt funksjonsevne, er tilgjengelige fra mange ulike kilder slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan gjøre fullt informerte valg om hvor, med hvem og hvordan de skal bo, og hvilke typer tjenester som passer best. Det er også avgjørende at det finnes ordninger for tilbakemeldinger og klager som er tilgjengelige for mennesker med nedsatt funksjonsevne som bruker slike kommunikasjonsformer.

87. Konvensjonspartene bør sikre at når de yter støttetjenestene i henhold til artikkel 19 til mennesker med nedsatt funksjonsevne, skal deres privat- og familieliv, hjem, korrespondanse og ære beskyttes mot ulovlige inngrep (artikkel 22). I ethvert tilfelle av ulovlig inngrep eller overvåking basert på nedsatt funksjonsevne, kjønn eller alder, må det være rettsmidler og oppreisning tilgjengelig for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne som bruker støttetjenester.

88. Retten til et selvstendig liv i samfunnet er tett forbundet med retten til familieliv for barn og foreldre med nedsatt funksjonsevne (artikkel 23). Hvis samfunnsbasert støtte og tjenester ikke finnes, kan dette skape økonomisk press og begrensninger for familien til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Rettighetene nedfelt i artikkel 23 i konvensjonen, er avgjørende for å hindre at barn blir skilt fra familien og institusjonalisert, og for å støtte familier i bofellesskap. Disse rettighetene er like viktige for å sikre at barn ikke skilles fra sine foreldre på grunn av foreldrenes nedsatte funksjonsevne. Konvensjonspartene bør gi opplysning, veiledning og støtte til familiene for å opprettholde deres barns rettigheter og fremme inkludering og deltakelse i samfunnet.

89. Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet er i seg selv knyttet til en inkluderende utdanning (artikkel 24), og krever anerkjennelse av rettigheten til personer med nedsatt funksjonsevne til et selvstendig liv og inkludering og deltakelse i samfunnet.¹³ Inkludering av mennesker med nedsatt funksjonsevne i det vanlige utdanningssystemet

¹³ Komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, Generell kommentar nr. 4 (2016) om retten til inkluderende utdanning.

medvirker til ytterligere inkludering av mennesker med funksjonsnedsettelse i samfunnet. Avinstitusjonalisering omfatter også innføring av inkluderende utdanning. Konvensjonspartene bør merke seg den rollen utøvelsen av retten til inkluderende utdanning vil spille når det gjelder å bygge opp styrkene, ferdighetene og kompetansen som kreves for at alle mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne bruke, dra nytte av og bidra til samfunnet.

90. Generelle helse- og omsorgstjenester (artikkel 25) må være tilgjengelige, kunne tilpasses og være akseptable for mennesker med nedsatt funksjonsevne i sine samfunn, herunder gjerne med den støtten en del mennesker med nedsatt funksjonsevne (med komplekse kommunikasjonsbehov, nedsatt psykososial eller intellektuell funksjonsevne og/eller døve) trenger ved sykehusinnleggelse, kirurgiske inngrep og medisinske konsultasjoner. Sykepleiere, fysioterapeuter, psykiatere og psykologer skal være tilgjengelige på sykehus så vel som hjemme som en del av helse- og omsorgstjenestene, uten at konvensjonspartene dermed bør anses å ha oppfylt sin forpliktelse i henhold til artikkel 19, snarere forpliktelsen i henhold til artikkel 25.

91. Et selvstendig liv i samfunnet, habilitering og rehabilitering er gjensidig avhengige rettigheter (artikkel 26). For enkelte mennesker med nedsatt funksjonsevne er det ikke mulig å delta i rehabiliteringstjenester hvis de ikke mottar tilstrekkelig personlig tilpasset støtte. Samtidig er hensikten med rehabilitering å sette mennesker med nedsatt funksjonsevne i stand til å delta helt og fullt i samfunnet. For en person med nedsatt funksjonsevne må habilitering og rehabilitering alltid forutsette vedkommendes frie og informerte samtykke. Habilitering og rehabilitering er framfor alt relevant når det gjelder utdanning, arbeid, helse og sosiale forhold.

92. At det finnes personlig tilpassede støttetjenester, herunder personlig bistand, er ofte en forutsetning for fullt og helt å kunne utøve retten til arbeid og sysselsetting (artikkel 27). Videre bør mennesker med nedsatt funksjonsevne også kunne bli arbeidsgivere, ledere eller instruktører for støttetjenester for spesifikke funksjonsnedsettelse. Gjennomføring av artikkel 19 vil dermed bidra til å fase ut verne arbeidsplasser.

93. For å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne har en tilfredsstillende levestandard (artikkel 28), bør konvensjonspartene blant annet gi tilgang til støttetjenester som setter dem i stand til å leve et selvstendig liv. Derfor påhviler det konvensjonspartene en forpliktelse til å sikre tilgang til egnede rimelige tjenester, utstyr og annen bistand for behov knyttet til nedsatt funksjonsevne, spesielt for mennesker med nedsatt funksjonsevne som lever i fattigdom. Videre kreves det tilgang til offentlige og subsidierte boligprogrammer i samfunnet. Det anses å være i strid med konvensjonen hvis mennesker med nedsatt funksjonsevne selv må betale for utgifter som er knyttet til funksjonsnedsettelsen.

94. For å kunne påvirke og ta del i beslutninger som har betydning for utviklingen av lokalsamfunnet, bør alle mennesker med nedsatt funksjonsevne kunne ha og utøve sin rett til å delta i det politiske og offentlige liv (artikkel 29) personlig eller gjennom sin organisasjon. Hensiktsmessig støtte kan være til uvurderlig hjelp når mennesker med nedsatt funksjonsevne skal utøve sin stemmerett, sin rett til å ta del i det politiske liv og til å ivareta offentlige verv. Det er viktig å sikre at assistenter og annet støttepersonale ikke begrenser eller øver tvang i forhold til de valg mennesker med nedsatt funksjonsevne tar når de utøver sin stemmerett.

95. Kulturliv, fritidsaktiviteter, formøyer og idrett (artikkel 30) er viktige aspekter av livet i et samfunn, der inkludering kan forfølges og oppnås, for eksempel ved å sørge for at arrangementer, aktiviteter og anlegg er inkluderende og tilgjengelige for mennesker med nedsatt funksjonsevne. For eksempel bidrar personlige assistenter, guider, opplesere, profesjonelle tegnspråk- og taktolker til å inkludere mennesker med nedsatt funksjonsevne i samfunnet, i samsvar med deres ønsker og preferanser. Det er viktig at bruken av alle typer støtte anses som en del av utgiftene som er knyttet til funksjonsnedsettelsen, ettersom slike støttetjenester bidrar til å fremme inkludering i

samfunnet og et selvstendig liv. Assisterer som er nødvendige for å delta i kulturelle aktiviteter og fornøyelser, bør slippe å betale inngangspenger. Det bør heller ikke finnes begrensninger for når, hvor og for hvilke typer aktiviteter bistanden kan brukes til nasjonalt og internasjonalt.

96. Data og informasjon må brytes opp systematisk (artikkel 31) etter behov i alle sektorer, herunder med hensyn til bolig, boforhold, sosial beskyttelse og tilgang til et selvstendig liv og støtte og tjenester. Informasjonen bør gjøre det mulig å analysere regelmessig hvordan avinstitusjonaliseringen og overgangen til samfunnsbaserte støttetjenester har gått. Det er viktig at indikatorene gjenspeiler forholdene hos hver konvensjonspart.

97. Internasjonalt samarbeid (artikkel 32) må gjennomføres på en slik måte at det sikrer at utenlandsk hjelp investeres i støttetjenester i lokalsamfunn som respekterer ønskene og preferansene til mennesker med nedsatt funksjonsevne og fremmer deres rett til å velge hvor, med hvem og under hvilke boforhold de vil leve, i tråd med artikkel 19. Det kan ikke aksepteres at penger som framskaffes innenfor rammen av internasjonalt samarbeid, investeres i nye institusjoner, steder som innebærer isolasjon eller institusjonelle omsorgsmodeller, ettersom det vil føre til segregering og isolering av mennesker med nedsatt funksjonsevne.

V. Gjennomføring på nasjonalt plan

98. Komiteen bemerker at konvensjonspartene kan stå overfor utfordringer på nasjonalt plan ved gjennomføring av retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. I tråd med det normative innholdet og forpliktelsene presentert i det ovenstående, bør konvensjonspartene imidlertid treffe følgende tiltak for å sikre full gjennomføring av artikkel 19 i konvensjonen:

a) oppheve alle lover og regler som hindrer at mennesker med nedsatt funksjonsevne, uavhengig av type funksjonshemming, kan velge hvor, med hvem og hvordan de skal leve, herunder retten til ikke å bli isolert på grunn av nedsatt funksjonsevne,

b) vedta og håndheve lover, standarder og andre tiltak med sikte på å gjøre lokalsamfunn og -miljøer så vel som informasjon og kommunikasjon tilgjengelig for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne,

c) sikre at programmer for sosial beskyttelse dekker behovene til alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, uansett funksjonshemming, på lik linje med andre,

d) innlemme prinsippet om universell utforming for både fysiske og virtuelle steder, i retningslinjer, lover, standarder og andre tiltak, herunder overvåke gjennomføringen av forpliktelsene. Revidere bygningslover og -forskrifter slik at de overholder prinsippene for universell utforming og retningslinjene for byggerregelverk, som skissert i komiteens generelle kommentar nr. 2 (2014) om tilgjengelighet,

e) sørge for at alle mennesker med nedsatt funksjonsevne har en reell rett til et selvstendig liv i samfunnet, som er sikret ved tilrettelegging av prosedyrer,

f) informere mennesker med nedsatt funksjonsevne om deres rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, på en måte de kan forstå, og gi mennesker med nedsatt funksjonsevne opplæring i hvordan de kan kreve sin rett,

g) ta i bruk klare, målrettede strategier for avinstitusjonalisering, med fastlagte tidsfrister og tilstrekkelige budsjetter, for å avskaffe alle former for isolasjon, segregering og institusjonalisering av mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det bør tas spesielt hensyn til mennesker med nedsatt psykososial og/eller intellektuell funksjonsevne og barn med nedsatt funksjonsevne som i dag bor på institusjon,

h) skape bevissthet som motvirker negative holdninger og stereotype oppfatninger om mennesker med nedsatt funksjonsevne, og sikrer en endring av samfunnet ved å utvikle og gjøre tilgjengelig vanlige tjenester som er tilpasset den enkeltes behov,

i) sikre deltakelse fra mennesker med nedsatt funksjonsevne, personlig og gjennom deres interesseorganisasjoner, noe som er avgjørende for å få til en endring av støttetjenester og samfunn, og i utformingen og gjennomføringen av strategier for avinstitusjonalisering,

j) utforme en helhetlig politikk og helhetlige retningslinjer for lover og forskrifter samt tildele økonomiske ressurser for bygging av rimelige og tilgjengelige boenheter, bygninger, offentlige områder og transportmidler, og fastsette hensiktsmessige tidsrammer for gjennomføring og sanksjoner som er effektive, avskrekkende og står i forhold til overtredelsen, for offentlige eller private myndigheter,

k) tildele ressurser til utvikling av egnede tilstrekkelig personrettede/”brukerstyrte” og selvstyrte støttetjenester for alle mennesker med nedsatt funksjonsevne, som personlige assistenter, guider, opplesere, profesjonelle tegnspråktolker,

l) utforme anbudsprosesser for støttetjenester for mennesker med nedsatt funksjonsevne slik at de kan leve selvstendig i samfunnet, som tar hensyn til det normative innholdet i artikkel 19,

m) etablere ordninger for overvåking av eksisterende institusjoner og botjenester, strategier for avinstitusjonalisering og gjennomføring av retten til et selvstendig liv i samfunnet, som bør være uavhengige, i tillegg til at

n) overvåking og gjennomføring i henhold til artikkel 19 bør finne sted i fullt samråd med og med deltakelse av mennesker med nedsatt funksjonsevne, gjennom deres interesseorganisasjoner.